

Фінанси, банківська справа та страхування

УДК 336.719:330.341

Козлов Вадим Петрович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і банківської справи
Донецький національний університет імені Василя Стуса*

Козлов Вадим Петрович

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов и банковского дела
Донецкий национальный университет имени Василия Стуса*

Kozlov Vadym

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance and Banking
Vasyl' Stus Donetsk National University*

Лещенко Інна Миколаївна

*студентка кафедри фінансів і банківської справи
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Лещенко Инна Николаевна

*студентка кафедры финансов и банковского дела
Донецкого национального университета имени Василия Стуса*

Leshchenko Inna

*Student of the Department of Finance and Banking
Vasyl' Stus Donetsk National University*

**РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ ЯК ЦИФРОВОЇ
ЕКОСИСТЕМИ
РАЗВИТИЕ БАНКОВСКОЙ СФЕРЫ В УКРАИНЕ КАК ЦИФРОВОЙ
ЭКОСИСТЕМЫ
DEVELOPMENT OF THE BANKING SPHERE IN UKRAINE AS A
DIGITAL ECOSYSTEM**

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню проблем розвитку банківської сфери як цифрової екосистеми в Україні, так як з процесом переходу до «відкритого банкінгу», який зараз проходить у більшості країн світу, змінилася парадигма банківської діяльності та з'явилася необхідність її трансформації на основі впровадження цифрових технологій. В банківській сфері України також проходять процеси трансформації, пов'язані зі створенням банківських екосистем. Положення Директиви PSD2 на Україну не розповсюджуються, але НБУ в липні 2019 р. заявив про необхідність реформування національного платіжного законодавства у відповідності з вимогами, які знайшли відображення в Директиві і почав поступово впроваджувати окремі її норми в українське законодавство. В Україні, у порівнянні з іншими країнами, фінтех-ринок розвивається дуже повільними темпами, що пояснюється в тому числі і політикою НБУ, який недостатньо швидко реагує на появу нових фінтех-продуктів/послуг, зміну кон'юнктури ринку; проводить жорстке регламентування діяльності фінтех-стартапів. Також законодавчі акти, які діють в Україні, ускладнюють процес виведення на ринок інноваційних продуктів/сервісів. Модель сталої фінтех-екосистеми України-2025, яку розробив НБУ, базується на чотирьох ключових елементах: регулювання та політика, капітал, попит і таланти. Ці елементи в рамках екосистеми мають постійну взаємодію і забезпечують підтримку інновацій*

починаючи з моменту зародження до регулювання інноваційних продуктів, сервісів та їхньої капіталізації. 12.11.2020 р. Верховній Раді було представлено проект «Закону про платіжні послуги» (№ 4364), який розроблявся з урахуванням вимог та норм європейських регуляторних актів: Другої платіжної директиви (PSD2) та Директиви з електронних грошей (EMD). З прийняттям цього закону з'явиться можливість врегулювання ряду питань, пов'язаних з розвитком банківських екосистем в Україні.

Ключові слова: екосистема, банк, відкритий банкінг, фінтех-компанії, платіжні послуги.

Анотація. Стаття посвячена дослідженню проблем розвитку банківської сфери як цифрової екосистеми в Україні, так як з процесом переходу к «открытому банкингу», который сейчас проходит в большинстве стран мира, изменилась парадигма банківської діяльності и появилась необходимость ее трансформации на основе внедрения цифровых технологий. В банківській сфері України також проходять процеси трансформации, связанные с созданием банківських екосистем. Положення Директиви PSD2 на Україну не распространяются, но НБУ в июле 2019 г. заявил о необходимости реформирования национального платежного законодательства в соответствии с требованиями, которые нашли отражение в Директиве и начал постепенно внедрять отдельные ее нормы в украинское законодательство. В Украине, по сравнению с другими странами, Финтех-рынок развивается очень медленными темпами, что объясняется в том числе и политикой НБУ, который недостаточно быстро реагирует на появление новых Финтех-продуктов/услуг, изменение конъюнктуры рынка; проводит жесткое регламентирование деятельности Финтех-стартапов. Также законодательные акты, которые действуют в Украине, затрудняют процесс

вывода на рынок инновационных продуктов/сервисов. Модель Финтех-экосистемы Украины-2025, которая разработана НБУ, базируется на четырех ключевых элементах: регулирование и политика, капитал, спрос и таланты. Эти элементы в рамках экосистемы находятся в процессе постоянного взаимодействия и обеспечивают поддержку инноваций от момента зарождения до регулирования инновационных продуктов, сервисов и их капитализации. В Верховную Раду 12.11.2020 г. был представлен проект «Закона о платежных услугах» (№4364), при разработке которого учитывались требования и нормы европейских регуляторных актов: Второй платежной директивы (PSD2) и Директивы по электронным деньгам (EMD). С принятием этого закона появится возможность урегулирования ряда вопросов, связанных с развитием банковских экосистем в Украине.

Ключевые слова: экосистема, банк, открытый банкинг, финтех-компании, платёжные услуги.

Summary. The paper is devoted to the study of the problems of the banking sector development as a digital ecosystem in Ukraine, since with the transition to "open banking", which is now taking place in most countries of the world, the banking paradigm has changed and there is a need for its transformation based on the introduction of digital technologies. The banking sector of Ukraine is also undergoing transformation processes associated with the creation of banking ecosystems. The provisions of the PSD2 Directive do not apply to Ukraine, but in July 2019, the NBU announced the need to reform the national payment legislation, in accordance with the requirements that were reflected in the Directive, and it began to gradually introduce some of its provisions into Ukrainian legislation. In Ukraine, in comparison with other countries, the fintech market is developing at a very slow pace, which is explained, among other things, by the policy of the NBU, which does

not respond quickly enough to the emergence of new fintech products/services, changes in market conditions; it conducts strict regulation of the activities of fintech startups. Moreover, the legislative acts that are in force in Ukraine make it difficult to bring innovative products/services to the market. The Fintech Ecosystem Model of Ukraine 2025, which was developed by the NBU, is based on four key elements: regulation and policy, capital, demand, and talent. These elements within the ecosystem are in a constant process of interaction and they provide support for innovation from inception to the regulation of innovative products, services, and their capitalization. On November 12, 2020, the Verkhovna Rada was presented with a draft of the Law on Payment Services (No. 4364), in the drafting of which the requirements and norms of European regulatory acts were taken into account: the Second Payment Directive (PSD2) and the E-Money Directive (EMD). With the adoption of this law, it will be possible to resolve a number of issues related to the development of banking ecosystems in Ukraine.

Key words: *ecosystem, bank, open banking, fintech companies, payment services.*

Постановка проблеми. Цифровізація посилює інтеграційні процеси в банківській сфері та виступає фактором, який призводить до формування екосистем на перетині фінансового та нефінансового секторів. Значну роль в процесах створення банківських екосистем відіграють фінтех-компанії, які використовують нові фінансові технології з метою розширення можливостей клієнтів, підвищення якості фінансових послуг. В цих умовах зростає роль Національного банку України як регулятора банківської сфери.

Напрямки розвитку банківської сфери, банківських екосистем в Україні визначаються тенденціями розвитку світового фінансового сектору. Але в

Україні необхідно більше уваги приділяти створенню умов, необхідних для формування екосистем навколо учасників фінансового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням трансформації банківської сфери на основі цифровізації та розвитку банківських екосистем приділяють увагу в своїх дослідженнях такі вітчизняні науковці, як Ситник І. П. [1], Гулей А. І. [2], Шкодїна І. В. [5], Дерід І. О. [5], Зеленько О. О. [5], Довгань Ж.М. [6], Кльоба Л. Г. [7], Бондаренко О. С. [10], Кириленко С. А. [13] та інші. Однак більш детального дослідження потребують проблеми визначення ролі НБУ у створенні банківських екосистем, проблеми регуляторного впливу на діяльність банківських екосистем.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення напрямків і особливостей розвитку банківської сфери в Україні як цифрової екосистеми.

Виклад основного матеріалу. Значні зміни в банківській сфері як у світі, так і в Україні, які визначатимуть її розвиток протягом найближчих років, пов'язані з двома знаковими подіями, що символізують перехід від банківської системи минулого до банківської системи майбутнього.

Перша подія - у 2015 р. державні органи Великобританії вийшли з ініціативою переходу до застосування стандартів відкритих API (application programming interface) для банків, які дозволяють забезпечити надання їх даних іншим організаціям. Відкритий API, або «відкритий банкінг» дозволяє небанківським технологічним компаніям розробляти нові інструменти доступу до даних клієнтів банку, а також нові додатки для клієнтів. Тобто перехід до відкритого API стимулює розвиток інновацій в банківській сфері та відповідно забезпечує скорочення витрат на супровід і інтеграцію інновацій від широкого кола компаній-розробників, підвищення лояльності клієнтів. З січня 2018 р. 9 найбільших банків Великобританії, які є держателями біля 80-90% рахунків фізичних осіб в країні, обов'язковим принципом своєї діяльності визнали

використання відкритих API. З цього часу все більше банків і небанківських фінансово-кредитних установ Великобританії та інших країн впроваджують у свою діяльність модель «відкритого банкінгу».

Друга подія – у 2016 р. Європейським парламентом була прийнята нова редакція «Директиви про платіжні сервіси» (Directive on Payment Services – PSD2) № 2015/2366/EC, у відповідності до якої клієнти банків мають право отримувати послуги з управління їхніми активами від третіх осіб. При цьому банк за допомогою технологічних інструментів відкритих API зобов'язаний надати доступ до платіжних і фінансових даних клієнта третій особі, в отриманні послуг якої зацікавлений цей клієнт. Мета директиви – підвищення рівня захисту прав споживачів та безпеки клієнтської інформації [1].

Перехід до «відкритого банкінгу» свідчить про зміну парадигми банківської діяльності та необхідність її трансформації на основі впровадження цифрових технологій. «Відкритий банкінг» заснований на роботі з мобільними додатками, цифровими технологіями дистанційного доступу та аналітикою. Він забезпечує перехід від вертикально інтегрованих і жорстко контрольованих структур до ринку послуг, які автоматично конфігуруються і реалізуються на спеціальних ІТ-платформах [2].

«Відкритий банкінг» посилює конкуренцію між банками і вимагає підвищувати ефективність послуг і сервісів. Традиційні внутрішні інструменти створення продуктів не забезпечують необхідної швидкості і якості змін, тому активно залучаються фінансово-технологічні компанії, тобто створюється банківська цифрова екосистема.

В банківській сфері України також проходять процеси трансформації, пов'язані зі створенням банківських екосистем. Положення Директиви PSD2 на Україну не розповсюджуються, але НБУ в липні 2019 р. заявив про необхідність реформування національного платіжного законодавства у

відповідності з вимогами, які знайшли відображення в Директиві і почав поступово впроваджувати окремі її норми в українське законодавство [3].

В липні 2020 р. НБУ затвердив Стратегію розвитку фінтеху в Україні до 2025 р., яка є складовою Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 р.

Реалізація розробленої стратегії буде відбуватися за трьома основним напрямками:

- розвиток в напрямку скорочення готівкових розрахунків, тобто становлення кешлес-економіки;
- підвищення рівня знань населення у сфері цифрової економіки та фінансів;
- створення ефективно функціонуючої фінтех-екосистеми в Україні.

Стратегією розвитку фінтеху передбачається еволюція банківської сфери у напрямку створення потужної, конкурентної, прибуткової екосистеми, для якої буде характерним масштабна фінансова інклюзія громадян і бізнесу та зручні, безпечні в користуванні банківські сервіси й продукти, що є доступними за ціною та каналами поширення [4].

Банки мають всі передумови для того, щоб одними з перших в економіці країни почати створення екосистем. Як правило, для кожного банку характерним є наявність розвинутої інфраструктури свого бізнесу, напрацьованого клієнтського портфелю, спеціалістів, а також багаторічного досвіду подолання численних викликів. В даний момент саме банки є основними провідниками цифрової трансформації всієї індустрії фінансових послуг і створення екосистеми. Основними умовами для виникнення і розвитку екосистем, які включають банки та фінтех-компанії, є наявність висококваліфікованих кадрів, фінансових ресурсів та розробка нової бізнес-моделі співпраці на основі нових технологій [5].

Сучасний банк не може залишатись класичним банком і проводити тільки традиційні операції. Банк повинен розширювати свою діяльність, в тому числі і шляхом об'єднання з технологічними компаніями, тобто створювати екосистему [6]. Слід очікувати, що розвиток банківських екосистем розширить можливості для зростання як банківського бізнесу, так і інших учасників таких екосистем (фінтех-компаній, клієнтів банку), а також підвищить стійкість банківської системи (оптимізація процесів, скорочення витрат).

Співпраця банків з фінтех-компаніями в рамках екосистеми призводить до створення сучасного інноваційного продукту, розробки нових підходів до реалізації банківських продуктів і послуг, більш чіткого врахування вимог клієнтів, вдосконалення банківського технологічного процесу [7].

В Україні, у порівнянні з іншими країнами, фінтех-ринок розвивається дуже повільними темпами, що пояснюється в тому числі і політикою НБУ, який недостатньо швидко реагує на появу нових фінтех-продуктів/послуг, зміну кон'юнктури ринку; проводить жорстке регламентування діяльності фінтех-стартапів. Також законодавчі акти, які діють в Україні, ускладнюють процес виведення на ринок інноваційних продуктів/сервісів, що зумовлює збільшення *time-to-market*. Відсутність розвинутої системи підтримки стартапів в Україні призводить до того, що більшість фінтех – компаній (92%) знаходиться на ранніх стадіях розвитку і мають великі ризики стосовно реалізації своїх ідей та створення конкурентного продукту [8]. Фінтех-ринок в Україні має невисокий рівень капіталізації та сконцентрований в основному на трьох напрямках – послуги проведення платежів та грошових переказів (31,6%); технології та інфраструктура (19,3%); онлайн-кредитування (14,0%). Серед банків тільки такі банки як ПУМБ, Ощадбанк, Альфа-банк, Райффайзен Банк Аваль та ТАСКОМБАНК підтримують партнерство з фінтех-компаніями. Таке партнерство обмежується платіжними послугами (платформи для P2P

карткових транзакцій, платіжні картки з логотипами декількох компаній) [9]. В той же час фінтех-компанії представляють технології, які змінили, або тільки починають змінювати індустрію фінансових послуг: віртуальна, або доповнена реальність; P2P; технологія розподілених реєстрів; смарт-картки; відкриті API; спільне використання інфраструктури та інше [10].

Вирішення проблем, пов'язаних з розвитком фінтех-екосистеми, НБУ бачить в тому, що необхідно налагоджувати щільну взаємодію зі стартапами, створювати систему експрес-розгляду заявок на впровадження інноваційних рішень в банківській сфері, безпечного тестування інноваційних продуктів/сервісів з урахуванням необхідності захисту прав споживачів.

Модель сталої фінтех-екосистеми України-2025, яку розробив НБУ, базується на чотирьох ключових елементах: регулювання та політика, капітал, попит і таланти. Ці елементи в рамках екосистеми мають постійну взаємодію і забезпечують підтримку інновацій починаючи з моменту зародження до регулювання інноваційних продуктів, сервісів та їхньої капіталізації. Водночас, розроблена модель за умови успішного втілення в життя, матиме постійну взаємодію також і з глобальними екосистемами. Так, наприклад, НБУ ставить за мету своєї діяльності входження до глобальної «пісочниці» - Глобальної мережі фінансових інновацій (GFIN).

Заходи, які розроблені НБУ, направлені на досягнення значних змін у банківській сфері України:

- більшість банків країни повинні впровадити у свою діяльність стандарти «відкритого банкінгу»;
- почне працювати так звана «регуляторна «пісочниця», яка дозволить збільшити кількість тестувань інноваційних продуктів (спеціальний майданчик, за допомогою якої учасники ринку зможуть тестувати нові

фінансові технології та бізнес-моделі без ризику порушити законодавство);

- буде забезпечено умови для розвитку усіх фінтех - компаній та інше [4].

12.11.2020 р. Верховній Раді було представлено проект «Закону про платіжні послуги» (№ 4364), який розроблявся з урахуванням вимог та норм європейських регуляторних актів: Другої платіжної директиви (PSD2) та Директиви з електронних грошей (EMD). З прийняттям цього закону з'явиться можливість врегулювання ряду питань, пов'язаних з розвитком банківських екосистем, зокрема:

- визначено перелік платіжних послуг (дев'ять послуг), сім з яких є фінансовими платіжними послугами (внесення коштів на платіжний рахунок; зняття/списання коштів з платіжного рахунку; переказ коштів з платіжного рахунку; переказ коштів з платіжного рахунку за рахунок кредиту; емісія/еквайринг платіжних інструментів; грошові перекази; емісія та виконання платіжних операцій з електронними грошима) і дві - нефінансовими (послуга ініціювання платежу; послуга надання консолідованої інформації за платіжним рахунком); також визначені інститути, які можуть ці послуги надавати;
- спрощено порядок надання окремих платіжних послуг, які фінансова установа може надавати, маючи основну ліцензію;
- декларовано можливість створення і функціонування малих платіжних установ зі спрощеним порядком реєстрації в НБУ;
- платіжні операції можна буде проводити без обов'язкового створення і реєстрації платіжних систем;
- емісію електронних грошей будуть мати право проводити не тільки банки, а й інші учасники платіжного ринку (на підставі ліцензії);

- будуть розроблені чіткі правила роботи «відкритого банкінгу» в платіжній інфраструктурі України;
- буде приділятися підвищена увага захисту прав користувачів і т. д. [11]

Такі зміни зменшать конкурентні переваги великих банків в побудові екосистем і створять можливості для невеликих банків провести модернізацію свого бізнесу. В Україні поки що окремі банки тільки оцінюють ситуацію, трансформують процеси та створюють інфраструктуру майбутніх екосистем.

Для досягнення успіху в процесі побудови банківської екосистеми банку необхідно розробити чітку стратегію, визначити ключові сегменти, на яких потрібно сфокусуватися, а також вибрати бізнес-модель надання клієнтам пропозицій з підвищеною цінністю. Для цього слід ретельно опрацювати три ключових моменти: підбір партнерів по екосистемі, бізнес-архітектуру екосистеми, а також технології для оптимальної реалізації рішення [12].

Цифровізація банківської діяльності вимагає від банків значних трансформаційних змін, пов'язаних як з організаційною структурою, так і з бізнес-моделлю банку.

В процесі модернізації бізнес-моделей банків і розбудови екосистем за участю фінтех-компаній відбувається також зміна концепції взаємин з користувачами послуг і партнерами, так як відкриті інноваційні екосистеми повинні бути орієнтовані на клієнтів [13]. Розробка і впровадження нових технологій потребує значних витрат банків, викликає необхідність трансформації існуючих автоматизованих банківських систем. У той же час цифрові технології і екосистеми відкривають для банків нові перспективи, підвищують ефективність діяльності, розширюють можливості в частині доходу, ринку збуту, нових продуктів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Основними рушійними силами змін в банківській сфері є технологічні інновації, високі

темпи зміни уподобань клієнтів та регулювання. Банки в Україні проводять велику роботу по розширенню своїх стратегій цифрової взаємодії з усіма учасниками фінансового ринку, що в майбутньому стане основою для створення банківських екосистем. НБУ проводить масштабну роботу по адаптації вітчизняної банківської системи до європейських стандартів та створенню умов для розвитку банківських екосистем. Подальших досліджень потребують напрямки та методи створення і розвитку банківських екосистем в Україні.

Література

1. Ситник І. П. Перспективи використання європейського досвіду функціонування платіжних систем в Україні // Проблеми системного підходу в економіці. 2019. Вип. 2 (2). С. 80-85.
2. Гулей А. І. Цифрова трансформація вітчизняного банківського середовища в умовах розвитку фінтех-екосистеми // Український журнал прикладної економіки. 2019. Том 4. № 1. С. 6-15.
3. Концепція реформування платіжного законодавства України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kontseptsiya-reformuvannya-platijnogo-zakonodavstva-ukrayini>. (дата звернення: 12.11.2020).
4. Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-fintehu-v-ukrayini-do-2025-roku> (дата звернення: 25.11.2020).
5. Шкодін І., Дерід І., Зеленько О. // Цифрова трансформація глобального банківництва: проблеми і перспективи. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2019. Вип. 3(30). Р. 4. С. 45-51.
6. Довгань Ж.М. Розвиток банківських екосистем: ризики і перспективи // Інноваційна економіка. 2019. № 5-6 [80]. С. 158-164.

7. Кльоба Л. Г. Цифровізація – інноваційний напрям розвитку банків. Ефективна економіка. 2018. №12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6741> (дата звернення: 24.11.2020).
8. Каталог фінтех-компаній України. URL: <http://drive.fintechua.org/FintechCatalog19Ukr.pdf>? (дата звернення: 23.11.2020).
9. Фінтех в Україні: тенденції, огляд ринку та каталог. URL: https://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech_in_Ukraine_2018_ua.pdf. (дата звернення: 23.11.2020).
10. Бондаренко О. С. Тенденції функціонування фінансового ринку в економіці України // Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 15. С. 5–9.
11. Проект Закону України «Про платіжні послуги» URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Draft_Law_Ukraine_On_Payment_Services_pr_2020-02-14.pdf?v=4. (дата звернення: 15.11.2020).
12. Как меняется рынок финансовых услуг? URL: <https://www.accenture.com/ru-ru/insights/banking/business-models-beyond-north-star-gazing>. (дата звернення: 24.11.2020).
13. Kyrylenko S. Zmina paradyghmy prodazhu bankivsjkykh poslugh v umovakh rozvytku cyfrovykh kanaliv dystrybuciji // Svit finansiv. 2016. Vyp. 4. S. 140-147.

References

1. Sytnyk I. P. Perspektyvy vykorystannja jevropejskogho dosvidu funkcionuvannja platizhnykh system v Ukrajinі // Problemy systemnogho pidkhodu v ekonomici. 2019. Vyp. 2 (2). S. 80-85.

2. Ghulej A. I. Cyfrova transformacija vitchyznjanogho bankivsjkogho seredovyshha v umovakh rozvytku fintekh-ekosystemy // Ukrajinsjkyj zhurnal prykladnoji ekonomiky. 2019. Tom 4. # 1. S. 6-15.
3. Konceptija reformuvannja platizhnogho zakonodavstva Ukrajiny. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kontsepsiya-reformuvannya-platijnogo-zakonodavstva-ukrayini>. (data zvernennja: 12.11.2020).
4. Strateghija rozvytku fintekhu v Ukraini do 2025 roku. URL:<https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-fintehu-v-ukrayini-do-2025-roku> (data zvernennja: 25.11.2020).
5. Shkodina I., Derid I., Zelenjko O. // Cyfrova transformacija ghlobaljnogho bankivnyctva: problemy i perspektyvy. Finansovo-kredytna dijajlnistj: problemy teoriji ta praktyky. 2019. Vyp. 3(30), R.4. S. 45-51.
6. Dovghanj Zh.M. Rozvytok bankivsjkykh ekosystem: ryzyky i perspektyvy // Innovacijna ekonomika. 2019. # 5-6 [80]. S. 158-164.
7. Kljoba L. Gh. Cyfrovizacija - innovacijnyj naprjam rozvytku bankiv. Efektyvna ekonomika. 2018. #12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6741> (data zvernennja: 24.11.2020).
8. Katalogh fintekh-kompanij Ukrainy. URL: <http://drive.fintechua.org/FintechCatalog19Ukr.pdf>? (data zvernennja: 23.11.2020).
9. Fintekh v Ukraini: tendenciji, oghljad rynku ta katalogh. URL:https://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech_in_Ukraine_2018_ua.pdf. (data zvernennja: 23.11.2020).
10. Bondarenko O. S. Tendenciji funkcionuvannja finansovogho rynku v ekonomici Ukrainy // Investyciji: praktyka ta dosvid. 2018. # 15. S. 5–9.

11. Proekt Zakonu Ukrajinjy «Pro platizhni poslughy» URL:
https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Draft_Law_Ukraine_On_Payment_Services_pr_2020-02-14.pdf?v=4. (data zvernennja: 15.11.2020).
12. Kak menyaetsya ryнок finansovykh uslug? URL:
<https://www.accenture.com/ru-ru/insights/banking/business-models-beyond-north-star-gazing>. (data zvernennja: 24.11.2020).